

№ 2 (26). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3324 (data zvernennia: 10.08.2022). [in Ukrainian].

Politychnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Political encyclopedic dictionary]: navch. posib. (1997). Kyiv: Heneza. 278 s. [in Ukrainian].

Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. (1997) / uklad. S. U. Honcharenko. Kyiv: Lybid. 370 s. [in Ukrainian].

Shestopaliuk, O. V. (2008). Hromadianske vykhovannia maibutnikh uchyteliv: teoretychni i metodychni aspekty [Civic education of future teachers: theoretical and methodological aspects]: monohrafiia. Vinnytsia: Konsol. 260 s. [in Ukrainian].

Sierik, M. V. (2013). Teoretychnyi analiz sutnosti poniattia «hromadianskist» [Theoretical analysis of the essence of the concept of «citizenship»]. *Naukovyi visnyk Donbasu*. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13smvspg.pdf> (data zvernennia: 06.08.2022). [in Ukrainian].

Skovoroda, H. S. (2007). Sad bozhestvennykh pisen [Garden of divine songs] / uporiad. V. Shevchuk. Kyiv: Shkola. 334 s. [in Ukrainian].

Kosholap, O. F. (2007). Metodolohichni zasady hromadianskoho vykhovannia uchnivskoi molodi [Methodological principles of civic education of schoolchildren]. *Osvita Donbasu*. № 1 (120). S. 44–50. [in Ukrainian].

Sukhomlynska, O. (2005). Hromadianske vykhovannia: spadshchyna i suchasnist [Civic education: heritage and modernity]. *Upravlinnia osvitoiu*. № 24 (hruden). S. 3. [in Ukrainian].

Vykhovannia i samovykhovannia na zasadakh natsionalno-patriotychnykh tsinnosti [Education and self-education based on national and patriotic values]: metodychnyi posibnyk. (2014) / uklad. R. V. Sopivnyk, H. V. Petriv. Kyiv: TsP «Komprint». 185 s. [in Ukrainian].

Kucherenko, O. I. (2021). Hromadianske vykhovannia uchniv v umovakh innovatsiinoi shkoly [Civic education of students in the conditions of an innovative school]. *Vykhovna robota v shkoli*. № 1. S. 41–43. [in Ukrainian].

Abbas, N. O. (2012). Rol ta mistse hromadianskoi osvity v demokratychnomu vykhovanni pidrostaiuchoho pokolinnia [The role and place of civic education in the democratic upbringing of the younger generation]. *Vykhovna robota v shkoli*. № 2. S. 37–38. [in Ukrainian].

Verbytska, P. V. (2009). Hromadianske vykhovannia uchnivskoi molodi: suchasni aspekty rozvytku [Civic education of student youth: modern aspects of development]: monohrafiia. Kyiv: Heneza. S. 49–54. [in Ukrainian].

Kozhemiaka, O. L. (2014). Vykhovnyi potentsial proektnoi diialnosti [Educational potential of project activity]. *Istoriia ta pravoznavstvo, pozaklasna robota*. № 3. S. 2–5. [in Ukrainian].

Bekh, I. D. (2009). Psykholohichni dzherela vykhovnoi maisternosti [Psychological sources of educational skills: a study guide]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Akademvydav. 246 s. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 29.09.2022

УДК 373. 3/5.015.31:[355.01:172.15](477)
DOI: 10.37026/2520-6427-2022-111-3-107-111

Катерина ЖУРБА,
доктор педагогічних наук,
професор, головний науковий
співробітник лабораторії морального,
громадянського та міжкультурного виховання
Інституту проблем виховання
НАПН України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-3854-4033
e-mail: katjachiginceva@meta.ua

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ ДО ЗАХИСТУ СВОЄЇ КРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено зарубіжний досвід підготовки здобувачів освіти до захисту своєї країни, зокрема розкрито особливості підготовки дітей як в освітньому процесі, так і в діяльності громадських та дитячих організацій. Проаналізовано програму *Junior Reserve Officers Training Corps* (Програма підготовки молодших офіцерів запасу в старших класах, США), що поєднує навчальну й фізичну підготовку та спрямована на розвиток відповідних якостей характеру в дітей, які планують у майбутньому обрати військову професію. Встановлено, що в США діє 3 тис. спеціалізованих військових класів, де школярі

навчаються за цією програмою. Доведено ефективність *National Defense Cadet Corp* (Кадетського корпусу національної оборони), котрий фінансують місцеві громади, де навчаються діти з 11 років, та приватні й державні військові коледжі. Схарактеризовано мережу військових закладів середньої освіти Канади, де через *Canadian Cadet Organization* упроваджується державна програма військової підготовки школярів. Розглянуто діяльність Академії Роберта Ленда – єдиної приватної військової академії неуніверситетського рівня. Окреслено роль *Community Cadet Forces* – мережі молодіжних організацій Великої Британії,

що займаються підготовкою кадетів сухопутних військ, морських кадетів і кадетів військово-повітряних військ. Висвітлено специфіку та альтернативний характер підготовки здобувачів освіти у Німеччині. Досліджено особливості підготовки школярів у Швейцарії, Латвії, Литві, Естонії, Польщі та модернізацію навчальних програм відповідно до викликів сучасності.

Практичне значення статті полягає в тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації освітнього та виховного процесу закладів загальної середньої освіти, у процесі підготовки педагогів та в ході педагогічної практики студентів.

Ключові слова: зарубіжний досвід, підготовка до захисту країни, альтернативна служба, військові класи, здобувачі освіти.

Katerina ZHURBA,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
 Professor, Chief Research Fellow,
 Laboratories for Moral, Civic and Intercultural Education,
 Institute of Problems on Education of the National
 Academy of Educational Sciences of Ukraine,
 Kyiv, Ukraine
 ORCID: 0000-0002-3854-4033
 e-mail: katjachiginceva@meta.ua*

FOREIGN EXPERIENCE OF SCHOOLCHILDREN TRAINING OF THE DEFENSE OF OWN COUNTRY

Abstract. *The article considers the foreign experience of training schoolchildren to defend their country, reveals the peculiarities of training children both in the educational process and in the activities of public and children's organizations. In particular, the Junior Reserve Officers Training Corps (JROTC) program (USA) is analyzed, which aims to develop character qualities in children who plan to choose a military profession in the future and combines educational and physical training. It has been established that there are 3,000 specialized military classes in the United States where schoolchildren are trained in this program.*

The effectiveness of the National Defense Cadet Corp (NDCC) has been proven, funded by local communities, where children from the age of 11 and private and public military colleges. In Canada, there is a network of military secondary educational institutions, where the state program of military training of schoolchildren is implemented through the Canadian Cadet Organization (CCO). The activity of the Robert Land Academy (RLA) – the only private military academy of non-university level – was also analyzed. In Great Britain, a significant role is played by the Community Cadet Forces (CCF), a network of youth organizations engaged in the training of army cadets, sea cadets and air force cadets.

The specificity of training schoolchildren in Germany has a social alternative character. The specifics of the training of schoolchildren in Switzerland, Latvia, Lithuania, Estonia, Poland and the modernization of educational programs in accordance with the challenges of the times were studied. Attention is also paid to the preparation of schoolchildren for the defense of the country in Japan and China.

The practical significance of the article lies in the fact that its materials can be used in the organization of the educational and educational process of institutions of general secondary education, the training of teachers and the pedagogical practice of students.

Key words: *foreign experience, preparation for the defense of one's country, alternative service, military classes, schoolchildren.*

Постановка проблеми. Виклики та загрози, що постали перед цивілізованим світом і Україною, необхідність захисту території й суверенітету, протидія тероризму, інформаційній та економічній війні з боку росії, потребують підготовки учнівської молоді до захисту своєї держави. Країни світу зацікавлені у захисті своєї території від зовнішнього втручання, а громадян – від маніпулювання свідомістю ззовні. Це обумовлює пошук різноманітних форм підготовки молоді до служби у війську через залучення до відповідних навчальних програм.

Зважаючи на зазначене вище, важливим є вивчення зарубіжного досвіду щодо підготовки школярів до захисту своєї країни з метою удосконалення та модернізації такої роботи в українських школах, підвищення її ефективності та мотивування здобувачів освіти до служби у війську.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Концептуальні засади підготовки старшокласників до захисту своєї країни на рівні українського суспільства, держави, особистості були розроблені І. Бехом, О. Остапенко, М. Тимчиком, К. Черною та активно впроваджуються в освітню і позакласну діяльність закладів загальної середньої освіти.

У західних країнах, де підготовка до захисту своєї держави тривалий час була вилучена з навчального процесу шкіл, попри дискусії та критику різних політичних сил на сьогодні активно впроваджують різноманітні програми для школярів. Політики і громадські діячі визнають, що патріотичні аспекти є важливими не менше ніж наукові (З. Маружа, А. Мраз, П. Керко).

У Німеччині поширеними є альтернативні програми FSJ/BFD (добровільний соціальний рік) та FÖJ (добровільний екологічний рік) як громадянське служіння суспільству. У США військово-патріотичне виховання учнівської молоді здійснюється у межах програми JROTC (Дж. Муді, А. Паноні, С. Райтер).

Отже, на сучасному етапі наявні певні напрацювання з підготовки школярів за кордоном до захисту

своєї країни. Зважаючи на це, існує потреба у вивченні та узагальненні означеного зарубіжного досвіду як фактора безпеки власної держави.

Мета статті – висвітлення зарубіжного досвіду підготовки школярів до захисту своєї країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні підготовка школярів до захисту своєї країни передбачає сформованість відповідних базових умінь і навичок. Так, у США найбільш популярною є програма Junior Reserve Officers Training Corps (Програма підготовки молодших офіцерів запасу в старших класах) (*далі – JROTC*), що поєднує навчальну й фізичну підготовку та спрямована на розвиток певних якостей характеру в дітей, які планують у майбутньому обрати військову професію.

Проведене опитування корпорацією Rand Corp у 2017 році (Goldman, Schweig, Buenaventura, Wright, 2017) свідчить, що до переваг означеної програми підлітки відносять: лідерські якості та навички; впевненість у собі; моральну відповідальність не лише за себе, а й за товаришів. Недоліками програми здобувачі освіти визначили: дотримання вимог зовнішнього вигляду; дрескод (учасники програми мають бути у військовому обмундированні залежно від рівня програми та виду військ, де вони проходять підготовку). Зазвичай заняття проводяться раз на тиждень або двічі на місяць.

Некомерційна аналітична група – корпорація Rand Corp у своєму звіті за 2017 рік відмітила JROTC як найкращу програму навчання і виховання американської молоді, вказавши, що у 2015/2016 навчальному році за нею навчалось 550 тис. учнів у 3390 навчальних закладах середньої освіти США (Goldman, Schweig, Buenaventura, Wright, 2017, с. 24).

Програма готує до служби у війську, однак не зобов'язує вступати до відповідних закладів, хоча й надає певні переваги при зарахуванні на військову службу. Крім того, рекомендації від JROTC враховуються при вступі до коледжів.

Інструкторами програми, як правило, є офіцери у відставці, ветерани. Усі учні носять форму відповідних збройних сил, пишуть курсову роботу з військової історії та традицій, що відповідають напрямку програми.

Важливою мотивацією щодо служби у війську є те, що учням можуть присвоюватися звання відповідно до обраних військ і службової ієрархії та стипендії. Звання учні здобувають при проходженні програми та демонстрації відповідних умінь і навичок, лідерських якостей.

Такі звання не передбачають вищість перед кимось, а передусім демонструють здатність допомагати іншим, навчати, рухатися разом до мети. Перше звання, яке отримують курсанти, – це звання рядовий (PV1), пізніше рядовий (PV2).

Згідно з доповіддю Rand за 2017 рік важливими результатами програми є академічні досягнення (високі показники у навчанні курсантів та бали (GPA), а також краща відвідуваність занять порівняно з попередніми роками. У доповіді зазначається, що старшокласники, які брали участь у JROTC, є більш дружніми та консолідованими. Школярі вдягають військову форму раз на тиждень на заходи JROTC (Pannoni, Moody, 2019; Pannoni, Writers, 2015).

Обов'язковими є фізична підготовка, гімнастика і вправи на вулиці, стройова підготовка, що формують командний дух та сприяють партнерству. JROTC передбачає формування необхідних життєвих навичок та лідерства, впевненості в собі, дисциплінованості. На заняттях учні дізнаються більше необхідної інформації про здоров'я, харчування, управління фінансами, організацію часу, постановку цілей роботи в команді. Здобувачі освіти беруть активну участь у різноманітних проєктах, формують відповідальність за діяльність у школі та громаді. Усього в США діє 3 тис. спеціалізованих військових класів. Інвестиції Пентагону у навчання школярів у таких класах щороку становлять 400 млн доларів. Крім того, популярним є National Defense Cadet Corp (Кадетський корпус національної оборони) (*далі – NDCC*), котрий фінансують місцеві громади, де навчаються діти з 11 років, та приватні й державні військові коледжі.

На будь-якому скаутському джемборі бойскаути зі США завжди вирізнялися своєю мілітарною поставою від одностроїв кольору хакі, які спочатку різнилися від військового лише хусткою. У кращі часи в США хлопці-скаути й дівчата-гайди налічували 5–7 млн членів, тобто охоплювали близько 2% суспільства та орієнтовно 5% усієї молоді.

Державна політика Канади також зорієнтована на створення позитивного іміджу армії своєї країни та зацікавлену у залученні молоді до служби у війську, що підтверджується створенням відповідних умов та соціальними гарантіями для військовослужбовців.

У Канаді функціонує мережа військових закладів середньої освіти, де окрім загальної освітньої програми учні долучаються до військової підготовки. Розклад дня передбачає заняття фізкультурою після підйому, академічні заняття у першій половині дня, а також ігри, самостійну роботу та підготовку до занять у другій половині дня. Через Canadian Cadet Organization (*далі – CCO*) впроваджується державна програма за кошти Міністерства оборони Канади.

Прикладом цього може бути Академія Роберта Ленда (*далі – RLA*) – єдина приватна військова академія неуніверситетського рівня, що працює із 1978 року. В Академії навчається 160 учнів (5–12 класи), котрі при зарахуванні до закладу отримують статус призовника. Усі курсанти проживають у казармах, що розташовані на території Академії та названі на честь відомих військових діячів чи героїв Канади як взірців для юних курсантів. Дисципліна є важливою умовою виховного середовища RLA, мета якого – саморегуляція курсанта та зміна його поведінки (Land, 2022).

Академія активно взаємодіє зі збройними силами Канади, зокрема Кадетським корпусом Королівської канадської армії, полком Лінкольна і Велланда, Королівським канадським полком. Курсанти, починаючи з 9 класу, отримують членство у підрозділі № 2968 RCACC. Учні, які демонструють лідерські та організаторські здібності під час навчання, отримують звання молодшого капрала.

У часи так званої Холодної війни у Канаді діяли й українські кадетські «летунські» відділи, які також виконували функцію підготовки молоді до служби у війську і захисту Канади. Крім того, слід відзначити важливий внесок скаутських організацій (об'єднує понад 100 тис. скаутів) у підготовку школярів до захисту Канади.

У Великій Британії також існує схожа модель підготовки школярів. Так, досить популярною є Community Cadet Forces (далі – CCF) – мережа молодіжних організацій, що займаються підготовкою кадетів сухопутних військ, морських кадетів і кадетів військово-повітряних військ, котрі спонсоруються й контролюються Міністерством оборони. Такі осередки у Великій Британії діють на базі державних і приватних шкіл. Через Міністерство оборони здійснюється призначення платних виховників та погодження волонтерів, які не завжди є членами педагогічного колективу освітнього закладу. Міністерство оборони відіграє важливу роль у підготовці волонтерів, штатних виховників, забезпечує однострій, зброю та боєкомплект, доступ до військових частин і військового транспорту. Водночас заклади загальної середньої освіти залучають волонтерів, створюють умови для роботи з дітьми, забезпечують навчальні класи та місця для зберігання зброї. Хоча кадети і волонтери носять однострій, вони не зобов'язані укладати контракт зі збройними силами. У 2019 році CCF налічувала 110 620 кадетів і вихователів із бюджетом близько 100 млн фунтів стерлінгів на рік.

Досить популярними у Великій Британії є скаутські організації, що об'єднують більше пів мільйона школярів та є найбільшими у Європейському Союзі. Водночас питання впровадження патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти не завжди знаходило свою підтримку. Так, у 2006 році у школах почали вивчати основи громадянства, однак через недостатню підготовленість учителів та їхню нездатність пояснити дітям питання релігійного, расового та етнічного розмаїття уроки були визнані марними, що послужило причиною їхнього неприйняття батьківською й учнівською громадськістю (Whist, Whit, 2017).

Щодо специфіки підготовки школярів у Німеччині, то вона має соціальну спрямованість. Це обумовлено тим, що країна після поразки у Другій світовій війні не здійснювала військово-патріотичного виховання та підготовки школярів до служби у війську, тому увага передусім акцентувалася на альтернативних підходах.

Натомість досягнення в економіці та культурі цієї країни стали важливим чинником відродження національної ідентичності. На сьогодні в школах та коледжах діють програми «Добровільний соціальний рік» та «Добровільний економічний рік», спрямовані на формування громадянської позиції, відповідальності та патріотизму. Така альтернативна служба проходить у соціальній, медичній та економічній сферах. Опитування, проведене німецькими засобами масової інформації у 2014–2016 роках, показало, що понад 70 тис. юнаків не хочуть служити в бундесвері за власними переконаннями, однак готові до альтернативної служби у будинках для престарілих, лікарнях, хоспісах. Тривалість такої служби – дев'ять місяців. Вона має неабияку підтримку гуманітарних організацій та Німецького Червоного Хреста.

У Швейцарії, навпаки, військовою підготовкою охоплена майже вся молодь чоловічої статі, а альтернативна служба з'явилася лише у 1996 році. Декларування Швейцарією нейтралітету передбачає мирне співіснування з іншими країнами, а також неучасть у військових союзах та «поліцейських акціях», однак

визнає готовність захищати себе самостійно. Заради миру кожен швейцарець робить свій внесок у зміцнення обороноздатності своєї країни. Залучення молоді до військової служби здійснюється у три етапи: 1) початкова військова підготовка і «школа молодого бійця-рекрута» («RS – Rekrutenschule»); 2) дійсна служба, котру можна пройти одразу всю або частинами (по кілька тижнів до того часу, поки не буде вичерпано весь термін, залежно від посади – від 440 до 680 днів); 3) отримання вищої військової освіти або «служба в запасі».

Посилення агресивної політики росії обумовило пошук шляхів підготовки до захисту країни і в Польщі. У 2017 році Міністерство оборони цієї країни започаткувало програму «Сертифіковані військові уніформовані класи», на основі якої здійснюється відповідна підготовка у закладах загальної середньої освіти. Метою програми є створення та розвиток шкільної мережі, здатної забезпечити ефективну єдину військову підготовку учнівської молоді. Із цією метою було створене відповідне бюро, що координує та розвиває шкільну мережу. Якщо у 2017 році такі спеціалізовані класи були у 58 школах, то на початок 2020 року вони діяли вже у 128 школах Польщі й охоплювали 6 800 учнів. Навчання у таких класах триває два роки та, окрім звичайної програми, передбачає польову підготовку: 185 годин навчання у формі педагогічної інновації як частина предмета «Військова освіта». Відповідно Міністерство оборони Польщі фінансує інструкторів, що проводять заняття, забезпечує допуск до військових об'єктів та техніки. Дні військової підготовки проводяться щомісячно.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням росії в Україну з 1 вересня 2022 року в Польщі запроваджуються уроки безпеки, що передбачають навчання школярів стрільбі з кульової, пневматичної зброї та копій стрілецької зброї. Умовою для такого навчання є обладнання в навчальних закладах віртуальних чи лазерних тирів. Окрім володіння зброєю, школярі вивчатимуть специфіку проведення рятувальних робіт у міських умовах. Наступні два роки плануються як перехідні, що пояснюється необхідністю забезпечення матеріально-технічної бази.

Також варто враховувати, що основою підготовки до захисту країни у Польщі традиційно є рух національного скаутингу (харцерів), що бере свій початок з 1910 року у Львові. Учасники цього руху брали активну участь у війні за незалежність Польщі на початку ХХ століття. Під час Другої світової війни їхніми зусиллями було створено бойову організацію «Сірі шеринги», що входила до складу Армії Крайової.

Скаутський харцерський рух не був заборонений за часів існування Варшавського договору, що дозволило зберегти і розвинути летунську і морську спеціалізацію. Наприкінці 1980-х років харцерська організація налічувала близько мільйона осіб і сотні польових баз та будинків по всій країні, станом на сьогодні усе це вдалося зберегти. Крім того, скаутська організація харцерів прописана у Законі «Про освіту» і становить на сьогодні близько 140 тис. членів.

У країнах Балтії разом із відновленням незалежності були відновлені структури військового вишколу учнівської та студентської молоді, що діяли до радянської окупації їхніх територій.

Популярним у Латвії залишається «Стрілецький союз», створений 1919 року, що також був частиною руху «лісових братів». У січні 1991 року Союз боровив парламент, а сьогодні налічує 11 тис. членів, зокрема відставних військових, ветеранів бойових дій, об'єднаних у 10 полків. Однак значну частину організації (50–70%) становлять підлітки та молодь від 12 до 18 років у складі молодіжної структури «Юні стрільці», які проходять навчання за чотирирівневою програмою. На кожному з рівнів поглиблено вивчається історія Литви, формуються лідерські навички та здійснюється військова підготовка. Після завершення кожного рівня учні отримують сертифікат і відзнаку. Щороку проводиться таборування «Юних стрільців» та літні курси, працює вишкільний табір-центр «Жалгіріс». Організація підпорядковується Міністерству оборони Литви, що признає голову Стрілецького союзу.

У Латвії було поновлено організацію «Захисники землі», яка також була створена у 1919 році й об'єднує більше 10 тис. волонтерів, у складі 18 добровольчих батальйонів Збройних сил Латвії. Законом також регулюється діяльність найбільшої у країні організації «Молоді захисники», що налічує біля 8 тис. членів віком від 10 до 21 року. Організація фінансується і керується Міністерством оборони через Молодіжний оборонний центр.

Міністерство освіти Латвії виявило інтерес до впровадження в освітню програму закладів загальної середньої освіти окремого предмета, який поки що знаходиться на стадії розробки.

В Естонії були відновлені не лише скаутські організації «Союз оборони» та «Жіночий захист дому», а й Закон «Про оборону» від 1930 року, який визначав поле діяльності молодіжних організацій «Молоді орли» та «Дочки Батьківщини», що охоплюють усі повіти Естонії. Осередки діють на базі закладів загальної середньої освіти на підставі спеціальних угод. Військово-патріотичну роботу серед 5 тис. школярів (віком від 7 до 18 років) проводить «Школа Ліги оборони» (Юзич, 2021).

Висновки. Таким чином, зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни має свої особливості щодо підготовки дітей як в освітньому процесі, так і в діяльності громадських та дитячих організацій. Виклики сьогодення обумовлюють пошук різноманітних форм підготовки до служби у війську через залучення молоді до відповідних навчальних програм.

Зважаючи на нинішню ситуацію в суспільстві, неабиякого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду з підготовки школярів до захисту своєї країни з метою удосконалення та модернізації такої роботи в українських школах, підвищення її ефективності та мотивування молоді до служби у війську.

Практичне значення запропонованого дослідження полягає у використанні представлених матеріалів в організації освітнього і виховного процесу закладів загальної середньої освіти, підготовки педагогів і педагогічної практики студентів.

Перспективи подальших досліджень. Безумовно, означені напрацювання не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблеми. Зокрема, подальшого вивчення потребують питання щодо впровадження

зарубіжного досвіду з означеного питання з метою покращення підготовки здобувачів освіти до захисту своєї країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Goldman, Ch., Schweig, J., Buenaventura, M., Wright, C. (2017). Geographic and Demographic Representativeness of Junior Reserve Officer Training Corp. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation.

Pannoni, A. & Moody, J. (2019). What to know About High School JROTC Programs. *US News and World Report*. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2014/11/10/3-things-to-know-about-high-school-jrotc-programs> (дата звернення: 10.09.2022).

Pannoni, A & Writers, S. (2015). High School JROTC Participants Share Pros, Cons of Involvement. *US News and World Report*. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2015/11/09/high-school-jrotc-participants-share-pros-cons-of-involvement> (дата звернення: 10.09.2022).

Robert Land Academy. (2022). URL: <https://educativ.net/schools/canada/robert-land-academy/> (дата звернення: 10.09.2022).

Whist, W. H., & Whit, S. K. (2017). Preventing War and Promoting Peace. A Guide for Health Professionals. Cambridge: Cambridge University Press.

Юзич, Ю. (2021). Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/> (дата звернення: 10.09.2022).

REFERENCES

Goldman, Ch., Schweig, J., Buenaventura, M., Wright, C. (2017). Geographic and Demographic Representativeness of Junior Reserve Officer Training Corp. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation. [in English].

Pannoni, A. & Moody, J. (2019). What to know About High School JROTC Programs. *US News and World Report*. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2014/11/10/3-things-to-know-about-high-school-jrotc-programs> (data zvernennia: 10.09.2022). [in English].

Pannoni, A. & Writers, S. (2015). High School JROTC Participants Share Pros, Cons of Involvement. *US News and World Report*. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2015/11/09/high-school-jrotc-participants-share-pros-cons-of-involvement> (data zvernennia: 10.09.2022). [in English].

Robert Land Academy. (2022). URL: <https://educativ.net/schools/canada/robert-land-academy/> (data zvernennia: 10.09.2022). [in English].

Whist, W. H., & Whit, S. K. (2017). Preventing War and Promoting Peace. A Guide for Health Professionals. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].

Iuzych, Yu. (2021). Viiskove vykhovannia yunatstva u krainakh NATO. A shcho v Ukraini? URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/> (data zvernennia: 10.09.2022). [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 28.09.2022